

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ TARIM KÜLTÜRÜNDE TARIM ÜRÜNLERİNİ YABANI HAYVANLARDAN KORUMAK İÇİN YAPILAN GELENEKSEL UYGULAMALARLA İLGİLİ BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION OF TRADITIONAL PRACTICES TO PROTECT
AGRICULTURAL PRODUCTS FROM WILD ANIMALS IN THE
AGRICULTURAL CULTURE OF THE EASTERN BLACKSEA REGION

İskender KELEŞ*

ÖZ: Tarım kültürü halk biliminin çalışma konularından biri olup tohumun toprağa atılmasından tarım ürününün satılmasına kadar geçen tüm geleneksel süreçleri inceler. Doğu Karadeniz Bölgesi, topoğrafya özelliklerinin etkisinden dolayı ekilebilir alanların sınırlı olmasına rağmen zengin bir tarım kültürüne sahiptir. Bölgede yaşayan insanların temel geçim kaynaklarının önemli bir kısmını tarımdan elde edilen gelirler oluşturur. İnsanlar ettikleri tarım ürünleriyle yıllık yiyecek ihtiyacının bir bölümünü karşılar. İnsanlar tarım ürünlerinden oluşan bahçelerini ekin zamanından hasat vaktine kadar takip eder. Doğu Karadeniz yaban hayatı açısından zengin bir alandır. Bölgede; ayı, çakal, domuz, köstebek, porsuk, sincap, fare, ceylan, geyik, karaca gibi yabani hayvanlar bahçelere girerek tarım ürünlerini talan eder. Ayrıca böcek ve kuş türleri de bahçedeki ürünlere, meyvelere dadanarak ürün kaybına yol açar. Bundan dolayı bölgede tarımla uğraşan kişiler yabani hayvanların ürünlere zarar vermemesi için birtakım yöntemler geliştirirler. Yabani hayvanların bahçelere girmemesi için bahçelerin kenarlarına halkın kendi bilgi ve tecrübelerine dayanarak oluşturdukları halk teknolojisi ürünleri düzenekler ve tuzaklar yaparlar. Bu çalışmada konuyla ilgili bilgiler Doğu Karadeniz'in Giresun, Trabzon, Rize, Artvin illeriyle ilgili yayımlanmış yazılı kaynaklar içerisinde taranmıştır. Çalışmada bölgede tarım alanlarını yabani hayvanlardan korumak için gerçekleştirilen yöntemler ve oluşturulan düzenekler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Karadeniz, Tarım Kültürü, Yabani Hayvanlar, Düzenek, Kelif.

ABSTRACT: Agricultural culture is one of the study subjects of folklore and examines all the traditional processes from planting the seed into the ground to selling the agricultural product. The Eastern Black Sea Region has a rich agricultural culture, although arable areas are limited due to the influence of topographic features. Income from agriculture constitutes a significant part of the basic livelihood of people living in the region. People meet part of their annual food needs with the agricultural products they plant. People monitor their gardens of agricultural products from planting time to harvest time. Eastern Black Sea is an area rich in wildlife. In the region; Wild animals such as bears, jackals, pigs, moles, badgers, squirrels, mice, gazelles, deer and roe deer enter the gardens and plunder agricultural products. Insects and bird species also haunt the crops and fruits in the garden, causing crop loss. For this reason, people engaged in

* Dr.-Bağımsız Araştırmacı/Trabzon- iskenderkeles61@gmail.com (Orcid: 0000-0002-6067-044X)

agriculture in the region develop some methods to prevent wild animals from damaging the crops. In order to prevent wild animals from entering the gardens, they make devices and traps on the edges of the gardens, products of folk technology that the people have created based on their own knowledge and experience. In this study, information on the subject was scanned from written sources published about the Eastern Black Sea provinces of Giresun, Trabzon, Rize and Artvin. In the study, the methods and mechanisms used to protect agricultural areas from wild animals in the region were discussed.

Keywords: East Blacksea, Agricultural Culture, Wild Animals, Mechanism, Kelif.

Giriş

Tarım kültürü, halk biliminin çalışma kadrolarından bir tanesidir (Örnek, 1977: 17; Çobanoğlu, 2005: 51). Tohumun toprağa atılmasından ürünün satılmasına kadar geçen tüm geleneksel süreçleri tarım kültürü inceler. Ekim- dikim, aşılama, gübreleme, budama, sulama, seyreltme, ürünü yabancı hayvanlardan koruma, toplama, harman, hasat, kurutma, satma, saklama, tohum çıkarma teknikleri, tarım araç ve gereçleri, meyve ve sebze çeşitleri, beslenme ve mutfak bilgisi, tarım etrafında oluşan sözlü edebiyat (tarım ürünleriyle ilgili atasözü, deyim, alkış, kargış, mani, ninni, tekerleme, bilmece, efsane, masal, memorat, türkü, hikâye, fıkra, destan, ağıt, kalıp sözler), tarımla ilgili inanışlar, takvim bilgisi, halk meteorolojisi, halk hekimliği, tarım kültürüyle ilgili halk hukuku, halk ekonomisi (tarım ürünlerinin üretimi, tüketimi ve pazarlanması), halk mimarisi (tarım ürünlerini koymak, saklamak, kurutmak, öğütmek, pişirmek için yapılan mimari yapılar, ev eklentileri), halk botaniği, halk matematiği (tarım ürünleriyle ilgili geleneksel ölçü- tartı birimleri, yöntemleri, kavramları, hesaplama şekilleri), tarımla ilgili halk teknolojisi, aydınlanma-ısınma yöntemleri, temizlik kültürü, tarım ürünleriyle oynanan oyunlar, tarım ürünlerinden yapılan oyuncaklar, tarım ürünlerinin imcesi sırasında oynanılan köy seyirlik oyunları, tarım ürünleriyle ilgili onomastik bilgi (ad bilimi), tarım çeşitleri, yerleşim türlerindeki tarım faaliyetleri (şehir, köy, yayla yerleşimlerinde tarım), tarımın yapıldığı toprak çeşitleri, tarım ürünlerinin taşınma teknikleri, tarım ürünlerinden oluşturulan el sanatları, tarımsal faaliyetlerle ilgili geleneksel meslekler, tarımsal ürünlerden yapılan giyim-kuşam ürünleri, geçiş dönemleri içerisinde tarım, ekim ve hasat zamanlarında icra edilen halk müziği ve halk dansları, törenler ve daha çeşitlendirilebilecek konular tarım kültürü içerisinde yer alır. Türk halk bilimi çalışma kadrosu (Örnek, 1977: 17-20; Çobanoğlu, 2005: 50-53) içerisinde yer alan konuların çoğu tarım kültürü açısından incelenebilir. Bu yönüyle tarım kültürü halk bilimi disipliniyle ilgilenen araştırmacılar tarafından çalışılması gereken zengin bir alandır.

Bu çalışma tarım kültürü konuları içerisinde yer alan tarım alanları ve ürünlerini yabancı hayvanlardan koruma yöntemleriyle ilgilidir. Çalışma ile ilgili bilgiler Doğu Karadeniz Bölgesi illerinden Giresun, Trabzon, Rize, Artvin ile ilgili yapılmış araştırmalar içerisinde derlenmiştir. Bu kapsamda

bu illerle ilgili tez, makale, kitap, kitap bölümü, sözlük, bildiri, internet kaynakları gibi çalışmalar incelenmiştir. Çalışmalar içerisinde tarım alanlarını yabancı hayvanlardan koruma yöntemleriyle ilgili bilgiler derlenmiştir. Derlenen bilgiler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde temel geçim kaynakları tarım ve hayvancılıktır. Topoğrafik yapısından ötürü ekilebilir alanların sınırlılığına karşılık bölgede zengin bir tarım kültürü oluşmuştur. Bölgede çay ve fındık gibi konvansiyonel nitelik taşıyan tarım ürünleri yetiştirilmektedir. Ayrıca sebzeçilik ve meyvecilik tarımı açısından da çok sayıda meyve ve sebzenin üretimi yapılmaktadır. Yörede tarımla uğraşan insanlar yetiştirdikleri tarım ürünleriyle kendi geçimlik ekonomilerini desteklemektedir. Bölgedeki tarımsal faaliyetler, fındık, çay, sebzeçilik, meyvecilik ve kısmen hububat istisna olmak üzere çoğunlukla ailelerin kendi gereksinimlerini karşılayabilecekleri ölçekte dir. Dolayısıyla tüm tarımsal ürünlerin muhafazası ayrıca önem taşımaktadır. Topoğrafik özellikleri, doğal yaşam kaynaklarının çokluğu ve bitki örtüsünün zenginliği ile yabancı hayvan türleri için oldukça elverişli bir bölge olan Doğu Karadeniz'in tarımsal üretim süreçlerinde karşılaşılan en önemli güçlüklerden birini ürünlerin yabancı hayvanlardan korunması oluşturmaktadır.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yetişen çok sayıda tarım ürününe yabancı hayvanlar zarar vermektedir. Yaban domuzu, fare, çakal, sincap, karga (Peker, 1950: 46) ayı, porsuk, köstebek, kurt, kirpi, gelincik, ceylan, geyik, karaca gibi hayvanlar sorun oluşturmaktadır. Hayvanların oluşturduğu zararlar yabancı hayvan türlerinden örnekler verilerek açıklanabilir.

Yabancı hayvanlardan biri olan ayılar bölgede geniş bir popülasyona sahiptir. Doğu Karadeniz illerinin yüksek kesimlerinde yer alan ilçelerin köylerinde ve yayla yerleşimlerinde ayılar tarım ürünlerine dadanarak tarımla uğraşan çiftçilerin ürettikleri ürünleri tüketmektedir. Ayılar elma, armut, ceviz, fındık, kiraz ve daha çok sayıda meyve ağaçlarına çıkarak meyveleri tüketmekte bununla kalmayıp ağaçların dallarını kırmaktadır (Kuyumcu, 2006: 254-354). Ayılar, gece vakti ay ışığında fındıklıklara girerek fındığın dallarını eğerek yeşil kabuklu fındıkları dişleriyle kırıp tüketir (Duman, 2008: 95). Böylece yüksek kesimlerde fındık üreticilerinin ürün kaybı yaşamasına neden olur. Bahçelerde yetiştirilen fasulye (Günay, 1978: 277), kabak (Kuyumcu, 2006: 354), mısır kısıcaşı ekilen her türlü sebze ayılar bahçeye girerek zarar verir. Ayıların tarım ürünlerine verdiği zararlarla ve yöre insanın ayılarla mücadelesiyle ilgili Rize, Artvin illerinde eski dönemlerden beri hikâyeler anlatılmaktadır (Günay, 1978: 277).

Doğu Karadeniz illerinde tarım ürünlerinin olduğu bahçelere zarar veren hayvanlardan olan domuzlar mısır tarlalarına girerek mısır fidelerini yere yatırıp mısırları, başakları yerler. Büyükbaş hayvanlar için besin kaynağı olan mısır saplarını çiğneyerek kırarlar. Tarla içinde yuvarlanarak zarar oluştururlar (Tunçok, 1935: 27). Mısır bahçelerine domuzların zarar vermesi bölgeyi ziyaret eden yabancı seyyahların da dikkatini çekmiştir.

1830'lu yıllarda Trabzon'da kısa süre konsolosluk yapan Victor Fontanier, mısır tarlalarına zarar veren domuzların bölgedeki sayılarının hayli fazla olduğunu belirtmiştir (Fontanier, 2015: 139). Domuzlar sadece mısır bitkisine zarar vermemekle kalmayıp üreticilerin ettikleri hububat, bakliyat, patates, pancar, yer elması, kabak, domates gibi sebzelere fındık, ceviz, kestane, kızılıçık, üvez, dut gibi meyvelere zarar oluştururlar. Girdikleri ekinlerde yatıp yuvarlanarak sebzeleri çiğneyip ekinleri talan ederler. Domuzlar ormanlarda ve bahçelerde bulunan genç meyve fidanlarına hasar verirler. Toprağa ekilmiş patates gibi bitkileri kazıyıp meydana çıkarırlar (Tunçok, 1935: 26-38). Bölgede domuzlarla mücadele temel geçim kaynağının sadece tarım olduğu eski günlerde daha da yaygındı. Bölge insanı domuzlarla mücadele etmek için domuzları avlıyordu. Domuzların ürünlere zararın fazla olduğu için hükümet tarafından 1933 yılında domuz avına izin verilmiş Karadeniz sahilinde yer alan vilayetlerde domuz avı yapılmıştır (Tunçok, 1935: 39). Domuzlarla mücadele basına da yansımıştır. 30 Ocak 1936 tarihinde Akgün Gazetesi içerisinde yer alan M. Karaman'ın bir yazısında domuzlarla verilen mücadele haber edilmiştir. Haberde hükümetin Giresun ilinde ekinlere ciddi zarar veren domuzlarla mücadele edilmesi için tüfek, cephane verdiği bilgisi yer almaktadır. Domuz avlama işini yönetmek için memur görevlendiği bildirilmektedir. Haberde 28 Ocak 1936 tarihinde Giresun vilayetinin pek çok yerinde domuz avı yapıldığı belirtilmektedir (Kaya, 2019: 87- 88).

Doğu Karadeniz'in yüksek kesimlerinde kalan yerleşimlerinde yabani hayvanların tarla ürünlerine verdiği zarar daha büyüktür. Örneğin Rize'nin Çamlıhemşin ilçesinde ekilen ürünün neredeyse yarısını ayı ve domuzların yediğini belirten çiftçiler vardır (Sariahmet, 2018: 210). Tarım ürünlerine zarar veren hayvanlardan biri de çakallardır. Çakallar mısırların boy atmaya başladığı zamanlarda tarlalara girmekte ve gizlenme fırsatı bulmaktadır (Yılmaz, 1978: 8300; Selimoğlu, 1950: 204). Doğu Karadeniz Bölgesi'nde çakallar geniş bir popülasyona sahiptir. Trabzon- Vakfıkebir ilçesinden derlenen "çakalsız orman olmaz" sözü bölgedeki çakal varlığını yansıtan bir sözdür (Aksoy, 1973: 52). Çakallar mısır ve sebze ekili bahçelere girerek ürünleri yemektedir. Çakallar genelde sürü halinde dolaşmaktadır. Bahçelere giren çakal sürüsü mısır bahçelerini talan etmektedir. Çakal sürülerinin bahçelerde yere yatıp eğlenmeleri de ürünlere zarar verir. Çakallar sebzeler üzerinde oynayarak sebzelikleri karıştırır ve kırar (Kaya, 2019: 199- 200). Trabzon-Sürmene'de çakalların bağırmasının uğursuzluk getireceğine inanılır. Bu inanışın oluşmasında çakalların ekinlere verdiği zararlar etkilidir (Baştürk, 2002: 37).

Doğu Karadeniz'de tarım ürünlerine zarar oluşturan hayvanlardan biri ceylanlardır. Ceylanlar bezelye, fasulye, mısır, marul, maydanoz, domates, salatalık ve diğer sebzeleri yiyerek çiftçinin ürününü tüketmektedir. Armut, elma ağaçlarından yere düşen meyveleri yerler. Sebzelikleri girerek sebzeleri karıştırırlar. Aşılana fidanlara zarar verirler. Çiftçilerin yetiştirdikleri meyveleri yiyen bir diğer hayvan sincaplardır. Sincaplar fındık, ceviz, dut,

üzüm, hurma, kiraz gibi meyveleri tüketmektedir. Fındıkların olgunlaştığı ağustos ayında fındıklıklarda çok sayıda sincap görülmektedir. Sincaplar fındıkları tüketmesiyle üretici ürün kaybına uğramaktadır. Sincapların çok tükettiği meyvelerden biri de cevizlerdir. Sincaplar ceviz ağaçlarında gezerek ceviz meyvelerinden yemektedir.

Tarlaya ekilen ürünlere, meyvelere etki eden bir diğer canlı farelerdir. Fareler tarlaya atılan mısır, kabak, bezelye, patates, buğday, arpa, çavdar tohumlarını toplayarak yerler. Sebzeler olgunlaştığında sebzeleri yemeye başlarlar. Meyve ağaçlarından yere dökülen fındık, ceviz, elma, armut gibi çok sayıda meyveyi tüketirler. Kemirgen hayvan türlerinden biri olan farelere geçimini tarım sayesinde karşılayan tarım toplumlarında her dönem düşman olarak bakılmıştır. Fareler sadece ekinlere değil gıda ürünlerinin saklandığı serander, ambar, kiler, depo, baraka ve evlere girerek oradaki gıdaları da tüketmektedir (Özdemir, 2022: 316-317).

Ekinlere zarar veren hayvanlardan biri porsuklardır. Porsuklar toprağı kazarak eştikleri kuyular içinde barınırlar. Porsuklar tarlaya ekilen tohumları çıkararak ekini talan eder. Bezelye, mısır, buğday, arpa, çavdar, yulaf gibi tarım ürünlerini yerler (Giritlioğlu, 1952: 512-513).

Tarım ürünlerine zarar oluşturan diğer hayvanlar kuş türleridir. Alakarga, arı kuşu, karga, sarı sandal, karatavuk, güvercin, yaban güvercini, doğan, serçe, sığırcık, kırlangıç ve daha çok sayıda kuş türü yeni olmaya başlayan meyveleri ve sebzeleri tüketir. Kiraz, vişne, kızılıçık, kocayemiş, incir, üzüm, dut ve diğer ağaçların meyveleri olgunlaşmaya başladığı dönemde kuş türleri meyveleri yer. Sebzelerin ekimi yapılırken toprağı atılan tohumların bir kısmını kuşlar bahçeye süzülerek alır. Sebzeler olgunlaştığında kuşlar bahçelere dadanır.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde de ekinleri yabani hayvanlardan korumak amacıyla geleneksel yöntemler uygulanır. Bu yöntemler: Kelif yapma, haylama-kışlama yoluyla kovma, tenekeyle ses çıkararak uzaklaştırma, tarım alanlarına CD- kaset bandı asma, tarım bahçelerinin etrafını çevirme (sargı, çit yapma), bahçede ateş yakarak uzaklaştırma, tarım alanlarını ışık yoluyla koruma, bahçelere hayvan korkuluğı yapma, tarım alanlarına renkli eşya asma, insan eşyası kullanarak uzaklaştırma, zil-çan takma ve çalma, tarım alanlarına radyo- teyp koyma, bahçelerin etrafında köpek bulundurma bölgede uygulanan geleneksel yöntemlerdir. Bölgede yabani hayvanları uzaklaştırmak amacıyla Doğu Karadeniz insanının pratik zekasına dayanan halk teknolojisi ürünü "tüp düzeneğı", "taktakica", "borbali", "ayı kaçırcı", "çekobal" adlarıyla bilinen düzenekler oluşturulur. Yabani hayvanların bahçelere zarar vermesini engellemek için ayı, çakal, domuz tuzakları, fare tuzakları ve kapanlarından yararlanır. Kuşları tarım alanlarından uzaklaştırmak için "dagildirik", "takatuka-çakırdak", "kuş kovucu", "kalbur-elek tuzağı" adı verilen düzenekler kurulur.

1. Tarım Alanlarına Yabani Hayvanların Girmesini Engellemek Amacıyla Uygulanan Geleneksel Yöntemler

1.1. Kelif Yapma

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde fındık, mısır tarlalarını, meyve bağlarını, sebzelikleri ve ekinleri yabani hayvanlardan ve hırsızlardan korumak amacıyla "kelif" adı verilen kulübeye benzeyen ahşap yapılar oluşturulur. Tarladaki ürünlerin olgunlaşma dönemlerinde keliflerde beklenilir. Bu yapılarda geceleri kalınarak bahçeye domuz, geyik, ayı, ceylan, çakal gibi hayvanların girmesi engellenmeye çalışılır (Yılmaz, 2014: 34). Kelif yapısına Trabzon Maçka'da, Giresun Piraziz'de "kelif" (Yılmaz, 2014: 34; Saylık, 2022: 271), Rize'de "kalef", "avgâh" (Günay, 1978: 322) "kalif" (Küçük yıldız Gözelce, 2021: 608), Artvin Murgul'da "koh" (Çelıklarlan, 2018: 280), Artvin Arhavi'de "kaliv" (Özkazanç Okumuş, 2022: 88) gibi isimler verilir.

Kelif yapıları yere dikilen dört direğin üzerine- yükseğe yapılmaktadır. Kelifin yükseğe yapılmasıyla birlikte tarım alanının çevresi görülmektedir. Bu sayede bahçeye giren yabani hayvanlar kolayca fark edilmektedir (Duman, 2008: 95-96). Keliflerin alt kısmı boş bırakılır. Altında ateş yakılarak geceleri oturulur. Ayrıca ateş yakılmasının bir diğer nedeni hayvanların gelmesini engellemektir.

Kelif içerisinde kalarak tarım ürünlerinin olduğu bahçeleri koruyan kişilere "kelifçi- kalifçi" bekleme işine de "kalifçilik" adı verilmektedir (Kuyumcu, 2006: 869; Küçük yıldız Gözelce, 2021: 608). Bu kişiler geceleri kelifte kalır. Tüfikle birlikte domuzları bahçeden kaçırmaya uğraşır. Geceleri keliften çıkıp bahçede gezerek, ses çıkartıp gürültü yaparak, teneke çalarak yabani hayvanları kaçıtır. Kalifçilik yapan kişi bahçenin korunmasının sorumluluğu kendi üzerinde olduğu için sabah oluncaya kadar uyumaz. Kelifte kalıp bahçeyi kollamanın zor olması, hayvanlarla verilen mücadele, uykusuzluk ve korku gibi nedenlerden dolayı Rize ilinde "ne yerum ne kalife giderum" diye bir söz oluşmuştur (Küçük yıldız Gözelce, 2021: 608).

Keliften tarlaya bir ip veya tel çekilir. İpin ortasına çan, zil bağlanır. Kelifin içerisinden ip çekildiğinde zil sallanarak ses meydana getirir. Ayrıca ipin ortasında bulunan zil ve çanların yanına demir, çinko, sac, teneke bağlanır. Kalifçi ipi kendine doğru çektiğinde ziller demir, teneke gibi maddelere vurarak gürültü oluşturur. Kelif içerisinde kalan kişi belli aralıklarla ipi çekerek ses çıkartır. Sesi duyan hayvanlar çevreden uzaklaşır. Kelifin altında ve tarlanın çeşitli yerlerinde ateş yakılarak hayvanların kaçması sağlanır. Keliflerde sadece erkekler kalmaz erkeklerin gurbette çalışmasından dolayı kadınlar da bu görevi yapar (URL-6). Kadınlar kelifte bekçilik yaparken bahçeye giren domuzları gördüklerinde erkeklere haber veriyordu (Kuyumcu, 2006: 354).

Keliflerde yabani hayvanları kovmak için beklenirken sosyal bir ortam oluşuyordu. Kelifin çevresinde toplanan insanlar kemeçe, kaval ve yöreye ait diğer enstrümanlar eşliğinde türküler icra ediliyordu. Kelif etrafında yapılan sohbetlerde bahçeden mısır çıkarılıp yakılan ateşin közündeki mısır

pişiriliyordu. Taze patatesler ateşte pişirilip yeniyordu. Keliflerin çevresinde sabahlara kadar sohbetler yapılıyordu (Duman, 2008: 95-96).

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde günümüzde mısır tarımının geçmişe göre oldukça azalmasından dolayı kelif yapma kültürü artık neredeyse ortadan kalkmıştır.

1.2. Haylama/ Kışlama Yoluyla Kovalama

Tarım alanlarına giren yabani hayvanları kaçırmak amacıyla bahçenin çevresinde insanların bağırmasına "haylamak" adı verilir (Çelıklarslan, 2018: 280). Doğu Karadeniz'de bahçesini koruyan insanlar geceleri tarım ürünlerinin ekili olduğu yerlerin kenarında bağırarak ses çıkartır. "Hay- hoy", "hey oğlum" (Duman, 2008: 96), "ula" gibi seslenme ifadeleri söylenir. Bu sesleri duyan yabani hayvanlar bahçelere yanaşmaktan vazgeçer. Rize Hemşin'den derlenen bir metinde domuz gibi yaban hayvanlarına haylama işinin keliflerde yapıldığı belirtilir (Kuyumcu, 2006: 339).

Kuş türleri kışlama yoluyla ürkütülür. Çiftçiler ekinlere kuşların geldiğini görünce "kış, kış" diye bağırarak kuşları kovalar. Yaban hayvanlarını ve kuşları bağırarak kovalamak kökleri çok eskilere dayanan kadim bir yöntem olduğu söylenebilir.

1.3. Teneke Çalarak Ses Çıkarma

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ekinlere yabani hayvanların zarar vermemesi amacıyla bahçelerin çevresinde teneke çalınır. Geceleri bahçeye giden tarla sahipleri ellerine tenekeleri alıp tenekelere bir odun yardımıyla sert şekilde vurarak ses çıkartmaya çalışır. Sesi duyan ayı, domuz, porsuk, ceylan, geyik, karaca, tavşan, köstebek gibi hayvanlar bahçeden uzaklaşır (URL-1). Bahçelerin evlere yakın olduğu yerlerde de evde tenekelere vurularak hayvanlar kaçırılmaya çalışılır. Ayrıca aile büyükleri tarafından gündüzleri çocukların eline teneke verilerek tarlaların çevresinde çalmaları istenir.

Teneke çalma bölgede eski dönemlerden beri gerçekleştirilen bir uygulamadır. Mirza Gökgöl, 1935 yılında Doğu Karadeniz Bölgesi'ne yaptıkları gezi sırasında kestane karasının olduğu 29 Eylül gecesinde çiftçilerin tarlalarına giren domuzları ürküterek kaçırdıklarını ve ellerinde boş gaz tenekesi çaldıklarını belirtir (Gökgöl, 1937: 10). Teneke kolay temin edilen bir eşya olduğu için tenekeyle yabani hayvan kovalama tekniği günümüzde aktif şekilde sürdürülmektedir.

1.4. Tarım Alanlarına CD ve Kaset Bandı Asma

Yabani hayvanları bahçelerden uzak tutmak amacıyla bahçelere kaset bandı ve CD asılır. Eski, kullanılmayan ve tahrip olmuş kasetlerin bantları alınıp sebzeliklerin çevresindeki çalılara, sıırıklara ya da sebzelere sarılır. Kullanılmayan eski CD'ler çubuklara bir iple bağlanır. Eğer çok sayıda CD varsa tarım alanlarına büyük bir tel çekilip CD'ler tellere asılır. Bu materyaller rüzgârın etkisiyle sallanıp parlayarak hayvanlara bahçede biri varmış gibi hissettirir. Ayrıca geceleri sallanan CD'ler insan gözü gibi görülür.

Bu durum hayvanların bahçeye girmesini engeller. Ancak bu düzeneğe zaman içerisinde yabani hayvanlar alışmaktadır. Belli bir süre sonra da bu materyaller yağmurlardan etkilenerek etkisini yitirmektedir (URL-1).

Fotoğraf 1: Bahçelere CD Asma

1.5. Tarım Alanlarının Etrafını Çevirme

1.5.1. Bahçelere Sargı Yapma

Bahçelere ekim yapıldıktan sonra ürünlere yabani hayvanların bulaşmaması amacıyla bahçelerin etrafı çeşitli yöntemlerle kapatılır. Balıkçılığın yoğun olduğu Doğu Karadeniz Bölgesi'nde balıkçılardan ağ alınarak bahçelerin etrafı balık ağıyla çevrilir. Bunun dışında branda, tente, file, tel örgü, güvenlik bandı gibi örtülerle kapatılır.

Yeni oluşturulan fındık, çay gibi tarım ürünlerinin dikildiği bahçelerin etrafı yabani hayvanların girmemesi için çevrilir (Aktan, 1946: 110).

Fotoğraf 2: Bahçelerin Etrafına Sargı Yapma

1.5.2. Çit Yapma/ Frakti- Frahti

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ekilen ürünlerin olduğu bahçeyi korumak, yabani hayvanların girmesini engellemek amacıyla bahçenin çevresine çit yapılmaktadır. Çit aracına "çit", "frakti", "frahti" (Emiroğlu, 1989: 96; Günaydın, 2018: 67), "firahti" (Kukul, 2001: 383), "fırakdı", "fıraklı" (Coşar, 2019: 428), "bad", "frakdu" (Temiz, 2019: 466), frahti (Tuncer, 2019: 298) gibi isimler verilmektedir. Çit yapmak için kumar, fındık gibi ağaç türleri kullanılır (Emiroğlu, 1989: 96). Çit yapılarak tarım alanının çevresi çubuklarla sarılır. Çitlere "çaplama" adı verilen tahtalar çakılır (Yanikoğlu, 1943: 264). Frakti için dikilen fındık çubuğu veya odunların aralarına kablo, alüminyum tel, demir tel, örgü teli gibi araçlar sarılarak çit daha sağlam duruma getirilir. Çitlerin dikenli tellerle de çevrildiği olur (Eyüboğlu ve Alşan, 2018: 109). 10 cm genişlikte 3 cm kalınlıkta kesilerek kazıklara çakılıp üretilen çitler "merdek" adıyla bilinir (Tuncer, 2019: 326). Tarla, bağ ve bostanların çitlerle çevrilmesiyle birlikte yabani hayvanların tarım alanlarına girmesinin önü

kesilmeye çalışır. Doğu Karadeniz köylerinde ve yaylalarında çit yapma kültürü oldukça yaygındır.

Fotoğraf 3: Çit yapma

Ayı popülasyonunun oldukça fazla olduğu Doğu Karadeniz Bölgesi'nin yüksek yerleşimlerinde ayılar bahçelere, ağaçlara, meyvelere ciddi zararlar vermektedir. Yöre insanı ayı ile mücadele etmek amacıyla tarım alanlarının çevresine frakti yapar. Fraktiller elektrikli tellerle sarılır. Ayılar fraktiye yanaştığında tellerdeki elektrik sonucu alandan uzaklaşır (URL-1, URL-5).

1.6. Yabani Hayvanları Bahçelerde Ateş Yakma Yoluyla Uzaklaştırma

Tarım ürünlerinin olduğu bahçelere yabani hayvanların gelip ürünü yememesi için bahçelerin ortasında araba lastiği, çalı çırpı, odun ve çeşitli araçlar kullanılarak ateş yakılır. Yakılan ateşe duman çıkaran bitkiler ve eşyalar atılır. Böylece yabani hayvanlar ateşi ve dumanı görerek ateşte yanan bitkilerin kokusundan etkilenerek bahçeye yanaşmaz. Ateşten çıkan duman hayvanların kaçmasını sağlamaktadır.

Mustafa Duman, eskiden Trabzon Maçka'da fındık bahçelerini ayı gibi yabani hayvanlardan korumak düşüncesiyle ateş yakıldığını ifade etmektedir (Duman, 2008: 95). Bahçelerinden çevresinde hayvanları kaçırmak amacıyla ateş yakıldığında ateş sönünceye kadar başında beklenilir.

1.7. Tarım Alanlarını Işık Yoluyla Koruma

Fındık ve mısır tarımının yoğun olarak yapıldığı Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ayı, çakal, domuz, ceylan, karaca gibi yabani hayvanlar bahçelere girerek tarım ürünlerine zarar verirler. Fındık ağacının fidanlarını kırarlar. Yere dökülen fındık meyvelerini tüketirler. Bahçelerin etrafına ayı, domuz gibi hayvanların girmesini engellemek amacıyla ışık oluşturacak malzemeler koyulur (URL-2).

Fındık bahçelerinin içerisine gece boyunca yanabilen fenerler bırakılır (Duman, 2008: 95). Son yıllarda yabani hayvanların bahçelere verdikleri zararlara karşı bölgede yaşayan insanlar bahçelerinde güneş enerjili, pilli, çakarlı lambalar kullanmaya başlamıştır. Üreticiler tarımla ilgili satış yapan yerlerden ve dijital platformlardan lambaları satın alarak bahçelerinin çeşitli yerlerine yerleştirmektedir. Özellikle sebzeliklerin çevresine yerleştirilen lambalar karanlık çökünce yanmaya başlar gece boyunca yanıp sönerek yabani hayvanların bahçeye gelmesini engeller (URL-8).

Fotoğraf 4: Işıık Yakma

1.8. Korkuluk Yapma

Tarım ürünlerinin olduğu bahçelere yabancı hayvanların ve kuşların girmemesi amacıyla korkuluklar üretilir. Genellikle mısır bahçeleri ve sebzeliklerin içerisinde oluşturulur. Korkuluk yapmak için bahçenin ortasına kazıklar çakılır. Kazıklara insan kıyafeti giydirilir. Üst kısmına evlerde bulunan eski gömlek, kazak, mont, hırka, tişört, ceket gibi giysiler alt kısmına ise pantolon giydirilerek korkuluk oluşturulur. Baş kısmına bere, şapka, kasket, poşet, çuval, maske gibi eşyalar takılarak insan kafasına benzetilir. Korkuluğun kollarına ses çıkarması amacıyla teneke kutular, zil, çan, demir gibi eşyalar takılır. Rüzgâr estiğinde ses çıkartır. Korkuluđu gören yabancı hayvanları bahçede biri olduğunu sanarak bahçeye girmez. Korkuluklar rüzgârın olduğu havalarda sürekli hareket eder. Korkuluklara açık renklerde görünür elbiseler giydirilir. Balıkçılık kültürünün hâkim olduğu yörede korkuluklara balıkçı kıyafetlerinin giydirilmesi bu elbiselere örnektir. Bazen korkuluklardaki kollara orak, balta, nacak gibi tarım aletleri takılarak bahçede çalışan bir insan olduğu görüntüsü verilir. Buğday, arpa, çavdar, mısır, fasulye, bezelye tarlalarına korkuluk yapılır. Yöre insanının pratik zekasına dayanarak çok farklı şekillerde korkuluklar oluşturulur (URL-4). Korkuluklar yöre insanları tarafından ustalikle yapılmasından dolayı geceleri korkulukları insan zanneden kişiler bulunmaktadır. Ayrıca son yıllarda hayalet korkuluklar yapılmaktadır. Hayalet elbisesi ve maskesi satın alınarak korkuluk oluşturulur.

Fotoğraf 5: Bahçelere dadanan ceylanlar

1.9. Bahçelere Renkli Bir Eşya Asma

Tarlalara, sebzeliklere, meyve ağaçlarına yabancı hayvanların ve kuşların girip ürünleri yememesi için beyaz, sarı, kırmızı, mavi gibi görünür

renklerde poşet, naylon, örtü, elbise, çul çuval asılır. Bu eşyaların renkli olmaları ve rüzgâr estiğinde sallanmaları kuşların ve yabani hayvanların bahçeden uzaklaşmasında etkili olmaktadır.

Fotoğraf 6: Bahçelere renkli eşya asma

1.10. İnsan Eşyaları Kullanarak Uzaklaştırma

İnsan eşyaları yabani hayvanların bahçelerden uzaklaştırılmasında kullanılmaktadır. İnsan saç mısır bahçelerine koyularak domuzların kaçması sağlanır. Domuzlar insan saçının kokmasından dolayı bahçede insan olduğunu hissederek bahçeden kaçır. Berberlerden saç alıp mısır bahçesinin çevresine bırakan kişiler domuzların saç kokusundan dolayı bahçeden uzaklaştıklarını belirtmektedir (URL-3).

1.11.Zil- Çan Takma ve Çalma

Mısır, bezelye, buğday, arpa, çavdar tarlalarına, sebzeliklere, meyve bağlarına yabani hayvanların girmesini engellemek amacıyla zil ve çan gibi ses çıkaran aletlerden yararlanır. Doğu Karadeniz’de bahçelerin önemli bir kısmı evlerin aşağısındaki arazilerde bulunmaktadır. Evlerden ekinlerin olduğu bahçelere bir ip veya tel hattı çekilerek iplerin tarla içinde kalan kısımlarına birkaç adet zil ve çan takılır. Evdeki kişiler gündüz ve geceleri ipi yarım saatte bir hızlı bir şekilde sallır. Böylece ipe bağlı bulunan zil ve çan sallanarak büyük bir gürültü oluşturur. Çıkan sesle birlikte yabani hayvanlar sesi algılayarak bahçeden uzaklaşırlar. Günümüzde mısır tarımının azalmasından dolayı bu yöntem eski kadar uygulanmamaktadır.

Fotoğraf 7: Bahçelere Zil- Çan Takma

1.12. Tarım Alanlarında Radyo/ Teyp Çalma

Tarım ürünlerinin ekili olduğu bahçelere yabani hayvanların girmemesi amacıyla bahçelerde teyp/radyo çalınır. Pilli teyp ve radyolar bahçelerin çeşitli yerlerine koyulur. Teyp sesini duyan hayvanlar bahçelere girmez. Bu uygulama günümüzde sürdürülmeye devam edilmektedir.

Fotoğraf 8: Tarım alanlarında radyo/teyp çalma

1.13. Yabani Hayvanları Uzaklaştırmak Amacıyla Bahçelerin Etrafında Köpek Bulundurma

Tarım ürünlerinin olduğu bahçelere domuz, ceylan, ayı, tavşan, kirpi, çakal, tilki gibi hayvanların girmemesi amacıyla bahçelerin etrafına köpek bağlanır. Köpeğin havlamasıyla yabani hayvanlar bahçeye giremez. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yerel köpek ırkları bahçeleri kollaması amacıyla bahçelerin etrafına bağlanır. Ayrıca köpekler tarım ürünlerinin ekili olduğu bahçelerde gezdirilir. Köpeğin kokusundan dolayı yabani hayvanların bahçeye gelemeyeceği düşünülür.

1.14. Ağaçları Sarma

Ayılar elma, armut, kiraz, ceviz gibi meyve ağaçlarına çıkarak ürünlere zarar vermektedir. Ayıların ağaçlara çıkamaması için ağaçların gövdesi çinko saclarla sarılır. Böylece ayılar saca sarılı ağaçlara tırmanamaz (URL-1).

2. Yaban Hayvanlarını Uzaklaştırmak Amacıyla Hazırlanan Düzenekler

2.1. Tüp Düzeneği

Bahçelere yabani hayvanların girmesini engellemek için bir piknik tüpü alınıp bahçeye koyulur. Piknik tüpüne “domuz- ayı kovucu” adı verilen düzenek takılıp belirli aralıklarla atış yapacak şekilde ayarlanır. Düzenek atış yaptığında büyük ses çıkartır. Yabani hayvanlar çıkan sestten korkarak bahçeye girmeden uzaklaşır (URL-1).

Tüp düzeneklerinin dijital ortamda satışı yapılmaktadır. “Domuz kaçırıcı”, “domuz kovucu”, “kuş bombası”, “ayı savar” adlarıyla bilinmektedir. Tarımla ilgili satış yapan dijital platformlarda yüksek fiyatlara satılmaktadır (URL-7).

2.2. Taktakica

Mısır, patates, buğday, arpa, çavdar, bezelye bahçelerine ayı, köstebek gibi hayvanların gelmemesi amacıyla oluşturulan bir düzenektir. Genellikle çevresinde akarsuyun bulunduğu yerlerde yaygın olarak kullanılır. Taktakica aleti, suyun çark kısmını döndürmesiyle çalışır. Suyun aktığı kapların dolup boşalması esnasında bu kollara bağlı olan sopalar suyun önünde bulunan tenekelere vurarak ses çıkartır. Eski dönemlerde ekinlere dadanan ayı, domuz, çakal, karga, porsuk gibi hayvanları kaçırmak için kullanılıyordu (Karpuz ve Sümerkan, 2013: 133).

2.3. Borbali

Borbali, yabani hayvanların bahçeye girmesini engellemek amacıyla oluşturulan bir düzenektir. Türbinli su değirmenine benzerlik gösteren bir çalışma sistemine sahiptir. Düşey şekilde bir ağaç milin dip kısmına yerleştirilmiş olan çarka küçük bir oluk aracılığıyla su gönderir. Düzenek içerisinde dönen çarkta üst kısmında bulunan mafsallı bir kolla boş olan tenekeye vurdurularak “tak tak” diye ses çıkartılır. Ses çıkartma suyun akış kuvvetine göre belli aralıklarla olur (Karpuz ve Sümerkan, 2013: 133).

Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Giresun, Trabzon, Rize, Artvin illerinde, “taktakica”, “borbali” adlı düzeneğe benzer şekilde yapılan düzeneklere “çak çak”, “tak tak” gibi isimler verilmektedir. Bu isimler suyla çalışan düzeneğin tenekeye vurduğu sırada çıkardığı seslerden dolayı verilmiştir.

2.4. Ayı Kaçırıcı/ Çari Mangena

Doğu Karadeniz Bölgesi’nde ayı popülasyonunun fazla olduğu yüksek kesimlerde ayıları kaçırmak amacıyla halkın bilgi ve tecrübelerine dayanarak halk teknolojisi ürünleri oluşturulmuştur. Bahçelerin alt kısmında yer alan dere yataklarının üzerindeki noktalara ayı kaçırıcı adı verilen sistemler kurulur. Düzeneği oluşturmak için uzun bir odun parçası veya bir kalas bulunur. Odunun bir tarafı oyulur. Oyulan taraf bir tekne şeklinde de oluşturulur. Düzeneğin kurulduğu yerin yanına odunun vurmasıyla ses çıkartacak bir teneke asılır. Dereden veya bir akarsudan gelen sular bir hortumla kurulan düzeneğin tekne kısmına akıtılır. Odunun uç kısmında bulunan tekne su dolduğunda ağırlıktan dolayı boşalınca odun yere doğru düşer. O sırada odunun diğer tarafı tenekeye sert şekilde vurarak ses çıkartır. Ayı ve diğer yabani hayvanları uzaklaştırmak amacıyla oluşturulan bu düzenekler suyun akış kuvvetine göre ayarlanarak belli aralıklarla ses çıkartır (URL-5). Zaman içerisinde ayılar bu sisteme alışır. Doğu Karadeniz’de Rize ve Artvin illerinde benzer sisteme sahip çok sayıda ayı kaçırıcı bulunmaktadır (URL-9).

2.5. Çekobal

Rize ili Hemsin ilçesinde suyun dolup boşalmasına dayalı olarak çalışan ve bu sırada ses çıkartarak yaban hayvanlarını korkutup kaçırın düzenektir. “Çegop”, “çekobal” adlarıyla bilinir. Domuz gibi yaban hayvanların uzaklaştırılmasında etkili olmaktadır (Kuyumcu, 2006: 860-862).

2.6. Yabani Hayvan Tuzakları

Yabani hayvanlar tarım ürünlerine ve alanlarına zarar vermektedir. Bundan dolayı tarımla uğraşan insanlar ürünlerine hayvanların zarar vermesini engellemek ve hayvanları yakalamak amacıyla kapanlar oluşturulmuştur. Demirci ustalarına kapanlar yaptırılmıştır.

Geçmiş dönemlerde ayı, kurt, domuz, çakal, karaca, geyik gibi yabani hayvanların tahrip ve zararlarını önlemek amacıyla kapanlar kuruluyordu. Bu sayede tahribatın önüne geçilmeye çalışılıyordu (Yiğit, 1983: 10).

Günümüzde hayvan tuzaklarının kullanılması hayvanlara zarar vermesi ve ekolojik sisteme sorun oluşturmaları gibi çeşitli nedenlerden dolayı yasaktır.

2.6.1. Ayı Tuzakları

Eski dönemlerde fındık bahçelerine zarar veren ayıları yakalamak amacıyla hazırlanan tuzaklardır. Fındıklıklara ayıların zarar vermemesi için toprağa demirden ayı tuzakları kurulduğu bilinmektedir (Duman, 2008: 95). Günümüzde hayvanlara zarar vermesi ve cezası olmasından dolayı ayı tuzakları artık bölgede bulunmamaktadır.

2.6.2. Çakal-Domuz Tuzakları

Çakal ve domuzların mısır tarlalarına, ekinlere, meyve bağlarına dadanmasını önlemek düşüncesiyle demirci ustalarına yaptırılan demirden üretilmiş basit düzenekli tuzaklardır. Bahçelerin dışına koyularak yabani hayvanların bahçeye girmeden önce tuzağa vurması hedeflenir. Geçmişte bölgede çakal tuzağının kullanıldığı araştırmalarda da görülür. Çakalları tuzakla yakalamak için çakal tuzağının koyulduğu yerin yanına leş koyulur. Çakallar leşe geldiğinde kapana takılarak yakalanır. Bu tuzaklar kümeslerin önüne koyulup kümes hayvanlarına musallat olan çakal ve sansarları yakalamak amacıyla da kullanılıyordu (Giritlioğlu, 1952: 512). Günümüzde çakal-domuz tuzakları artık kullanılmamaktadır. Çakal tuzaklarının kullanılması sözlü edebiyat ürünlerine de yansımıştır. Giresun yöresinden derlenen bir fıkrada çakal tuzağından bahsedilir (Melikoğlu Akın, 2018: 41).

Fotoğraf 9: Çakal Tuzakları

2.6.3. Fare Tuzakları

Tarım ürünlerine zarar veren fareleri yakalamak için kaparlardan yararlanır. Doğu Karadeniz’de tahta ve kütük kaparı yapan ustalar vardır. Kapan yapımında yörede bolca yetişen kızılâğaç kullanılır (Öksüz, 2005: 44-45). Ancak tahtadan yapılan kapanların üretimi oldukça azalmıştır. Günümüzde artık metal kapanlar üretilmektedir.

Fareleri yakalamak için kullanılan kaparlardan biri kütük kaparlardır. Halk teknolojisi ürünü olarak üretilen bu kapanlar daha çok köylerde ve yaylalarda kullanılmaktadır. Kütük kapanların yapımında kaparı oluşturacak ağaç malzemesi, tahta, bir ip, çividen yararlanılmaktadır. Kütük kapanın alt kısmında içi boş olan kutuya benzeyen bir yer bulunur. Onun kenarlarına iki gövde tahtası koyulur. Üst kısmından bir tahtayla birlikte birleştirilir. Üst tahtanın ortası oyulur. Oraya kaparı çalıştıran ağaç kütük koyulur. Kütük kapanın altındaki içi boş kutuya benzeyen yere ağaç kütük

inip çıkar. Kapanı kurmak için ortada bulunan kütük, üzerinde bulunan ip yardımıyla yukarı çekilir. Kutuya benzeyen yerin içinde bulunan ipin ucundaki çentikli düzeneğe farelerin yemesi için mısır, fındık, kabak çekirdeği vb. yemler bağlanır. Fare düzenekte gördüğü yemi almak için çabaladığı sırada ipi oynatmasıyla düzenek yerinden oynar ve kapanın ortasındaki kütük düşerek fareyi yakalar (Özdemir, 2022: 323-324).

Günümüzde kütük ve tahta kapanların yerine metal kapanlar kullanılmaktadır. Metal kapanlar alınıp farelerin geçtiği yerlere koyulur. Metal kapanın içerisinde bir kurulum yayı, dil ve onu tutan ince metal bir tel yer alır. Dil bölümünün üstünde fare yemlerinin takıldığı bir iğne vardır. Kapanı kurmak için fındık, kabak çekirdeği, kuru üzüm, ekmek, mısır vb. yemler dil içerisindeki iğneye yerleştirilir. Ayrıca dilin kenarlarında yer alan iki küçük deliğe de ip yardımıyla yemler takılıp bağlanabilir. Sonra kurulum yayına bağlı şekilde bulunan tel önden arka tarafa doğru çekilerek gergin hale getirilir. Ardından yayı arkada tutmayı sağlayacak tel dil kısmındaki deliğe sokularak kapan kurulur. Sonra farelerin geçtiği düşünülen yerlere kapan koyulur. Fare dildeki veya iğnedeki yemi almaya çalıştığı sırada dilin aşağı düşmesiyle kapan fareyi yakalar (Özdemir, 2022: 323-324).

Fotoğraf 10: Tahta Kapan

Fotoğraf 11: Metal Kapan

Metal kapanlarla fare yakalandıktan sonra kapanın fare kokması nedeniyle yeniden kapan kurulduğunda fareler kapana gelmez. Bundan dolayı fare yakalama işi gerçekleştirildikten sonra fare kapanları sıcak suyla iyice yıkanıp tekrar kurulur.

3. Tarım Ürünlerine Zarar Veren Kuşları Uzaklaştırmak Amacıyla Oluşturulan Düzenekler

Kuş türleri mısır, bezelye, fasulye, kabak, bakla, arpa, çavdar, yulaf, buğday, fiğ vb. tarım ürünlerinin ekilme zamanlarında bahçeye girerek ekin için toprağa atılan tohumların tanelerini toplamaktadır. Ayrıca ürünler olgunlaşmaya başladığında bezelye, mısır gibi bitkilerin tanelerini yemektedir. Kuşlar alıç, armut, ardıç, dut, elma, kiraz, erik, hurma, incir, kızılıncık, kocayemiş, üvez, vişne, çitlembik, şeftali, muşmula, üzüm, yenidünya vb. ağaçların meyveleri olduğunda kuşlar ağaçlara gelerek meyveleri tüketmektedir. Çiftçiler kuşların bahçeye girmemesi amacıyla çeşitli düzenekler oluşturmaktadır.

3.1. Kuşları Uzaklaştırmak Amacıyla Oluşturulan Düzenekler

3.1.1. Dagildirik

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde kiraz, dut, erik, vişne, üzüm, kocayemiş, incir, kızılcık, armut, elma, hurma gibi meyvelere kuşlar konarak meyvelerini tüketmektedir. Üreticiler meyvelerine kuşların dadanmasını engellemek amacıyla düzenekler oluşturur. "Dagildirik" adı verilen düzenek bu ağaçların üzerine kurularak kuşların meyveleri tüketmesi engellenmeye çalışılır. Böylece kuşların ağaçtaki meyveleri yemesine bir önlem alınmış olur. Dagildirik, hartama adı verilen 6-8 mm. kalınlığında bir tahta kullanılarak yapılan bir pervanenin milinin arkasına mafsallı bir düzenek bağlanır. Pervane, rüzgârın etkisiyle birlikte döner. Dönerken saniyede 2-10 kez çarparak ses çıkartır. Bundan dolayı sesi duyan kuşlar meyve ağaçlarına yanaşmaz (Karpuz ve Sümerkan, 2013: 134).

3. 1.2. Takatuka /Çakırdak

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde kuşların meyve ağaçlarına ve sebzeliğe ulaşmasını engellemek amacıyla yapılan bir alettir. "Çakırdak" (Yanikoğlu, 1943: 265), "çakıldak" (Akbaş, 2023: 109), "takatuka" (Yılmaz, 2019: 174), "şakırdak" (Eyüboğlu ve Alşan, 2018: 89) adlarıyla bilinmektedir. Rüzgârın etkisiyle çalışır. Çakırdak, meyve ağaçlarının üzerine koyulur. Rüzgârın etkisiyle birlikte dönen çakırdak ses çıkartarak kuşların uzaklaşmasına yol açar (Yanikoğlu, 1943: 265; Kukul, 2001: 379).

Çakırdak tahtadan yapılmaktadır. Bu aletin "tak tak" (Yılmaz, 2019: 174), "şak şak" (Eyüboğlu ve Alşan, 2018: 89) diye ses çıkarması bağ ve bahçelere giren yaban hayvanlarının ve kuşların uzaklaşmasına yol açar. Aletin ön kısmında kanatlara benzeyen rüzgâr estiğinde dönmeye başlayan ince tahtalar bulunur. Aletin arka kısmında ön kanatlara bağlı olan yuvarlak iki küçük tahta yer almaktadır. Küçük tahta parçalarının alt kısmında kanatlara bağlı bulunan uzun bir tahta yerleştirilir. Küçük olan tahta parçaları büyük olan tahta parçalarına vurduğunda ses ortaya çıkmaktadır. Arkada bulunan tahta parçalarının dönmesine neden olan ön kanat kısımlarıdır. Kanatlar rüzgârın etkisiyle dönmeye başlamasıyla tahtalar ses oluşturur. Bu sesleri duyan domuz, porsuk, ayı ve kuş çeşitleri bahçeye girmeden uzaklaşır (Yılmaz, 2019: 174). Doğu Karadeniz illerinde çakırdak/takatuka aletinin kullanımı geçmişe göre yaygın olmasa da devam etmektedir. Takatuka ayrıca çocuklar için bir oyuncaktır (Akbaş, 2023: 109).

3.1.3. Kuş Kovucu

Sebze ve meyveliklerin olduğu bahçelere kurulan bir düzenektir. Bu düzeneği yapmak için pet şişeler kullanılır. Kullanılan pet şişelerin boyutları değişebilir. Öncelikle bir pet şişenin içine eşit şekilde aynı hizada dört tane delik açılır. Açılan deliklerden şişenin içerisine ipler geçirilir. İplere tek tek çakıl taşları bağlanıp şişenin içerisinden dışarıya bırakılır. Sonra bir çubuğa veya demire oluşturulan pet şişe geçirilir. Şişenin geçirildiği çubuğun karşısına bir çubuk daha dikilir. O çubuğun başına salça tenekesi, zeytin tenekesi, çinko, demir, zil, çan gibi eşyalar koyulur. Rüzgâr estiği havalarda

şişe döner. Şişeye bağlı çakıl taşları tenekeye vurarak ses çıkartır. Kuşları ve köstebekleri kovmak amacıyla oluşturulmuş basit bir düzenektir. Rüzgârlı havalarda çok ses çıkarmasından dolayı kuş türleri ve yaban hayvanları korkar ve bahçeye girmez. Bahçelerin çevresine çok sayıda kuş kovucu yerleştirilerek bahçeler korunmaya çalışılır (URL-10).

3.1.4. Kalbur- Elek Tuzağı

Kalbur ve elekle kuş avlama tekniği genellikle avcılık amacıyla yapılırsa da bazen kuşların zarar vermesinden ötürü de yapılır. Tarım ürünlerinin olduğu alana bu tuzak kurulur. Yere bir sopa koyulur. Kalbur veya elek sopaya tutturulur. Sopanın altına ince bir ip bağlanır. İpi avcı kendisini gizlediği bir alana kadar çeker. Tuzağın kurulduğu yere yem koyulur. Kuşlar yemi yemeye başladığında avcı ipi çekerek kuşları yakalar (Batur, 1957: 1447).

Kış aylarında kar yağışının olduğu günlerde kuş avlayan kişiler belli yerlerde kar küreyerek kuşların gelmesi için toprakta bir alan açar. Buna Trabzon yöresinde "limas açmak" adı verilir. Açılan alana kuşlar için yem bırakılır. Yemin üzerine bir iple bağlanmış olan süzgeç veya kalbur bırakılır. İp istenilen noktaya kadar uzatılır. Kuşlar yemi yemeye geldiklerinde ip çekilir ve kalburun kuşların üzerine düşmesiyle kuşlar yakalanır (Topal, 2020: 507).

4. Tarım Ürünlerini Zararlı Hayvanlardan Korumak İçin Yapılan Dua ve Büyü Uygulamaları

Tarımla uğraşan insanlar ürünlerini yabani hayvanlardan korumak için yaptıkları düzenekler ve halk teknolojisi ürünlerinden çare bulamayınca büyüsel yollara başvurmaktadır. Anadolu'da ekinlere zarar veren böcek, fare, köstebek, kurtçukların ağızlarını bağlama kültürü vardır. Bunun için tarım ürünlerinin koyulduğu ambar gibi gıda saklama yerlerine muska asma geleneği yaygındır (Eyuboğlu, 1998: 285).

Ekinlere zarar veren yırtıcı kuşları uzaklaştırmak amacıyla da bağlama büyüleri yapılmaktadır. Ekinlerin olduğu yere yapılan bağlama büyüünün olduğu yere giren yırtıcıların ağızının bağlandığı inancı vardır (Eyuboğlu, 1998: 296).

Sonuç

Tarım, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan nüfusun en önemli geçim kaynağıdır. Tarımdan elde edilen gelirlerle bölge insanı geçimlik ekonomisini sağlamaktadır. Bundan dolayı tarımını yaptıkları ürünlerle ilgilenmekte ve ekimden- hasada gelen sürece kadar ürünlerinin gelişimini takip etmektedir.

Eski dönemlerden bu yana tarıma dayalı bir ekonomiyle geçinen bölge insanları ürettikleri tarım ürünlerini yabani hayvanların verdiği tahribata karşı korumaya çalışmıştır. Ayı, domuz, çakal, kurt, ceylan, geyik, karaca, porsuk, köstebek, fare, tilki, kirpi gibi hayvanların ve kuş türlerinin verdikleri zararlara karşı geleneksel bilgi ve tecrübelerine dayanarak düzenekler ve tuzaklar oluşturmuştur. Yabani hayvanların verdikleri zararlar çeşitli geleneksel yöntemlerle önlenmek istenmiştir.

Tarımla uğraşan insanlar yabani hayvanların ürünlerine verdikleri zararları önlemek için çareler aramıştır. Yaşadıkları coğrafyanın şartlarına ve doğasına uygun olarak halk teknolojisi ürünleri üretmiştir. Yapılan düzeneklerin ham maddesi doğadan temin edilmiştir. Bölgenin iklim olarak her mevsim yağış olan bir yer olmasından dolayı su kaynakları fazladır. Hayvanları kovmak ve uzaklaştırmak amacıyla yapılan düzeneklerden “taktakica”, “borbalı”, “çekobal” gibi düzenekler suyun akış kuvvetinden yararlanılarak kurulmuştur. “Dagildirik”, “taka tuka” düzenekleri bölgede doğadan temin edilen ahşaptan yapılmıştır. Hayvanlar için oluşturulan tuzaklar demirci ustalarına yaptırılan domuz, çakal tuzakları ve kapan ustalarına yaptırılan kapanlardır. Eski dönemlerde yapılan kapanlar ahşaptan üretilmiştir. Kısacası yabani hayvanlardan bahçeleri korumak için yapılan halk teknolojisi ürünü düzeneklerin önemli bir kısmı coğrafyanın sunduğu ham maddelerden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Doğu Karadeniz Bölgesi’nde yabani hayvanların bahçelere girmemesi amacıyla doğal yöntemlere başvurulmasına rağmen verdikleri zararlar engellenememektedir. Yaban hayvanları insanların kurdukları düzeneklere zaman içerisinde alışarak bahçelere girmektedir. Bölgede tarımsal faaliyetlerin geçmişe göre azalış göstermesiyle birlikte tarım ürünlerinin olduğu bahçeleri koruma yöntemleri de bu durumdan etkilenerek azalmıştır. Geçmişte tarlaları geceleri korumak amacıyla yapılan kelifler ve kelifler etrafında yapılan sohbetler günümüzde ortadan kalkmıştır.

Tarım ürünlerini tahrip eden ayı, domuz, çakallara yönelik yapılan demir tuzaklar günümüzde yasakların olması nedeniyle kullanılmamaktadır. Bu türden bir olayla karşılaşıldığında cezalar verilmektedir. Tuzaklardan fare kapanları kullanılmaya devam etmektedir. Özellikle ayı, domuz ve diğer yaban hayvanlarını kaçırmak amacıyla kullanılan suyun akmasıyla çalıştırılan düzeneklerin kullanımı günümüzde de sürdürülmektedir.

Tarım ürünlerine olan tahribat üreticiyi sıkıntıya sokmaktadır. Yabani hayvanların tarım ürünlerine zarar vermesi üreticinin ürün kaybına yol açmaktadır. Tarım alanlarının yabani hayvanlardan korunmasında teknolojinin getirdiği yeniliklerden faydalanılmalıdır. Yabani hayvanların uzak tutulması amacıyla geliştirilen yöntemler ve araçlar, özelde Doğu Karadeniz, genelde ise Türk halk kültürünün etnografik mirası ve temsilleri içinde oldukça önemlidir. Günlük hayatta ihtiyaç duyduğu aletleri pratik ve işlevsel biçimde geliştiren Doğu Karadeniz insanı, sınırlı ve bölgenin sosyo-ekonomik yapısı açısından oldukça önemli olan tarım ürünlerinin yetiştirilmesi süreçlerinde materyal kültürün bölgesel nitelikli müstesna örneklerini ortaya çıkarmışlardır.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Akbaşı, F. (2023). *Trabzon'daki geleneksel oyuncakların halkbilimi açısından incelenmesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Aksoy, H. (1973). *Vakfikebir ilçesi ve çevresi*. Trabzon: Hakimiyet Matbaası.
- Aktan, R. (1946). *Rize'de çay*. Ankara: Çankaya Matbaası.
- Baştürk, M. (2002). Trabzon ve yöresi âdet ve inançları. *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih- Dil- Edebiyat Sempozyumu Bildirileri 3-5 Mayıs 2001*. (hızl. Mithat Kerim Arslan, A. Mevhibe Coşar, Kemal Üçüncü). 27-40. Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Batur, M. (1957). Gölpaazarı'nda avcılık. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 4(91), 1447-1448.
- Coşar, A. M. (2018). Söz varlığı bakımından Çepni dili çalışmalarına bir yaklaşım. *Şalpaazarı- Tarih- Kültür- İnsan*, (ed.: Veysel Usta), 401-466, Trabzon: Serander Yayınevi.
- Çelikarslan, A. (2018). *Artvin ili Murgul ilçesi folkloru*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çobanoğlu, Ö. (2005). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Duman, M. (2008), *Fındık kitabı*. İstanbul: Kitabevi.
- Emiroğlu, K. (1989). *Trabzon-Maçka etimoloji sözlüğü*. Ankara: Gülen Ofset.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1998). *Anadolu ilaçları*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Eyüboğlu M. ve Alşan M.H. (2018). Akçaabat Lügati. *Akçaabat Lügati Anonim Söz Varlığı ve Kelimeler- Şiirler*. (hızl.: M. Hakan Alşan. Murat Eyüboğlu. Erkan Ergül. Zehra Topal). 59-229. Akçaabat Belediyesi Kültür Yayınları.
- Fontanier, V. (2015). *Doğuya seyahat (Bir Fransız konsolosun gözüyle 1830'ların Trabzon'undan siyaset ve toplum)*. (çev.: Özgür Yılmaz), İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Giritlioğlu, N. (1952). Avcılık ve av aletleri-III. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 2 (32), 511-512.
- Gökgöl, M. (1937). *Doğu Karadeniz bölgesinde bir araştırma gezisi*. İstanbul: Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası.
- Günay, T. (1978). *Rize ili ağızları (inceleme-metinler-sözlük)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Günaydın, M. (2018). *Trabzon/Tonya ağızı örneğinde işlevsel bir ağız sözlüğü oluşturma denemesi*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Karpuz, H. - Sümerkan, M. R. (2013). Trabzon ve çevresinde halk teknolojisi. *Trabzon Yöresi Halk Kültürünün ve Etnografyasının Derlenmesi ve Müzelenmesi Çalıştayı (23 Mart 2012)*. (hızl.: Kemal Üçüncü), 128-157, Trabzon: KTÜ Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Kaya, M. (2019). *Giresun yöresi tarih ve kültür notları*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- Kukul, H.(2001), Beşikdüzü halk ağızı. *Erdem*. 38, 373-398.

- Kuyumcu, O. (2006). *Türkçenin Hemşin ağzı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Küçükyıldız Gözelce, D. (2021). *Türk sofrası kültürü ve Rize örneği*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Melikoğlu Akın, A. (2018), *Giresun ili halkbilim monografisi*, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Öksüz, S. (2005). Çifteköprü'de kapancılar. *Tekne Kültür Sanat Dergisi*. 7, 44-45.
- Örnek, S. V. (1977), *Türk halkbilimi*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özdemir, M. (2022), Sembolik-ritüel açıdan halk bilgisi ve uygulamalarında fareşanlar. *Türk Kültür Ekolojisinde Hayvanlar*, (ed.: Serhat Sabri Yılmaz), 315-344, Çanakkale: Hars Akademi.
- Özkazanç Okumuş, G. (2022), *Arhavi ilçesinin kültür coğrafyası*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Peker, K. (1950). *Fındık bilgisi*. İstanbul: Ege Matbaası.
- Sariahmet, E. (2018). *Rize Çamlıhemşin ağzı*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Saylık, N. (2022). *Piraziz ve yöresi ağızları* (inceleme- metinler- sözlük). Giresun: Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Selimoğlu, Z. (1950). Rize'nin Köylerinden, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 1 (13), 203-204.
- Temiz, M. (2019), Doğu Karadeniz Çepnilerinin yaylacılıkta kullandıkları bazı araç gereçler ve bunların etrafında şekillenen halk bilgisi. *Uluslararası Yaylacılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu 26- 28 Eylül 2019 Tam Metin Bildiri Kitabı*, (ed.: Mustafa Cin - Nazım Kuruca), 461- 466, Giresun: Giresun Üniversitesi Yayınları.
- Topal, Z. (2020). *Akçaabat'ın kadim yerleşkesi Kordyle*. Trabzon: Serander Yayınları.
- Tuncer, İ. (2019). *Çaykara kültürü*, İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık.
- Tunçok, Ş. (1935). *Yaban domuzları ve avcılık*, İstanbul: Ülkü Matbaası
- Yanıkoğlu, B. A. (1943). *Trabzon ve havalisinden toplanmış folklor malzemesi*. İstanbul: Kenan Matbaası.
- Yılmaz, B. (2014). *Trabzon ili Maçka ilçesi sözlü ve maddi kültür kadrolarının derlenmesi, tasnifi ve halkbilimsel açıdan incelenmesi*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yılmaz, B. (2019). *Trabzon ili geleneksel halk bilgisi ve etnografyası*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yılmaz, S. (1978), Akçaabat'ın Akçaköy'ünde İnanmalar, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 18 (345), 8296-8300.
- Yiğit, A. (1983). *Çaykara ve folkloru*. Ankara: Kent Matbaası.

Elektronik Kaynaklar

- URL-1: <https://www.youtube.com/watch?v=-mgdNdIcBgM> (Erişim: 01.02.2024).
- URL-2: https://www.youtube.com/watch?v=-FOuv66_V5E (Erişim: 01.02.2024).

- URL-3: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/buldugu-yontemle-domuz-surusunu-kacirdi-2246826>, (Erişim: 01.01.2024).
- URL-4: <https://www.youtube.com/watch?v=zBMZCbXl3DQ>, (Erişim: 01.09. 2023).
- URL-5: <https://www.youtube.com/watch?v=-3GgGLnbCmc>, (Erişim: 01.06. 2024).
- URL-6: <https://www.youtube.com/watch?v=qATgixVCS6U>, (Erişim: 12.12.2023).
- URL-7: <https://www.hepsiburada.com/domuz-kacirici-domuz-kovucu-kus-bombasi-ayi-savar-kus-kacirici-pm-HBC000000DOKR>, (Erişim: 01.02.2024).
- URL-8: <https://www.akakce.com/arama/?q=domuz+savar>, (Erişim: 03.03. 2024).
- URL-9: <https://www.facebook.com/trtarsiv/videos/412219657481246> (Erişim: 02.01.2024).
- URL-10: <https://www.youtube.com/shorts/lqWRfyVmtH0> (Erişim: 01.01. 2024).

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etięi Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale Etik Kurul Komitesi onayı gerektirmemektedir./Article does not require an Ethics Committee Approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.